

významně podílel na organizaci Slovenského národního povstání i prosazení nového státoprávního uspořádání česko-slovenských vztahů, které odmítlo etnický čechoslovakismus a obnovenou Československou republiku ustavilo jako stát dvou rovnoprávných národů, Čechů a Slováků.² Následně vykonával četné státní a stranické funkce. Stal se místopředsedou Slovenské národní rady, pověřencem školství a osvěty,³ poslancem Národního shromáždění a Slovenské národní rady, členem předsednictva ÚV KSS a ústředního výboru KSČ. Objevil se v čele Kulturní komise při ÚV KSS. Věnoval se rovněž žurnalistice. V únoru 1945 založil deník SNR *Národná obroda*, kde převzal funkci zodpovědného redaktora.⁴ Nepopíratelný byl rovněž básníkův vklad do rozvoje slovenského školství. Zabezpečoval postátnění všech jeho stupňů, poválečné prověrky učitelů, realizaci kontroverzního zákona o jednotné škole, výstavbu nových školních budov i zakládání těch dosud chybějících (Vysoká škola múzických umění, Vysoká škola výtvarných umění, Pedagogická fakulta Slovenské univerzity). Měl rovněž na starosti věcně různorodou problematiku osvěty, umění, vědy, památkové péče, tělovýchovy, církevních záležitostí, kulturních styků se zahraničím atd. Svými činy usiloval o pozdvižení úrovně národní kultury, jejímž rozvoji se pokoušel dát odpovídající institucionální zázemí. Podílel se na postátnění divadel a muzeí, podnítl založení nových kulturních stánků (Slovenská národní galerie, Slovenská filharmonie, nová profesionální divadla, soubory Lúčnica a Slovenský ľudový umelecký kolektív, výtvarnické družstvo Tvar aj.). V roce 1945 fakticky převzal vedení Matice slovenské,⁵ čímž ji pravděpodobně zachránil před zrušením, a posléze se podílel na přípravě nové koncepce její činnosti. Ze stejných důvodů byl o rok později zvolen předsedou Spolku slovenských spisovatelů.⁶ Postavil se do čela Vseslovenského sdružení a nově založené Hviezdoslavovy společnosti, stal se místopředsedou Československé společnosti, podílel se na činnosti dalších spolků, různých komisí či institucí. Řečnil na půdě parlamentu i na veřejných shromážděních.⁷ Program SNP, poválečné uspořádání společenských poměrů a politiku komunistické strany obhajoval také jako publicista. Do širokého spektra

² Nejnovější syntetický pohled na komunistickou rezistenci přináší: SYRNÝ, Marek. Slovenskí komunisti v rokoch 1939–1944. Náčrt dejín Komunistickej strany Slovenska v odboji a v Povstaní. Banská Bystrica: Belianum, 2013.

³ Od roku 1948 byl pověřencem školství věd a umění. RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADESKÝ, Štefan. Slovenské národné orgány 1943–1968. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1973, s. 500.

⁴ Národná obroda vycházela do května 1948, kdy bylo její vydávání na popud Václava Kopeckého zastaveno. K Novomeskému vedení deníku více Otázky žurnalistiky. Štúdie, články k problémom dejín, teórie tlače, rozhlasu a televízie, 1965. Martin: Matica slovenská, 1966, s. 132–150; ŽÁRY, Štefan. Snímanie masiek. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1979, s. 48–53; CHARVÁT, Juraj. Spomienka na Novomeskému redakciu. In Slovo 2004, roč. 6, č. 23, dostupné na internetu: <http://www.noveslovo.sk/node/23833> [cit. 25. 1. 2017].

⁵ Matica slovenská měla celkem čtyři volené předsedy. Vedle Novomeského jimi byli Juraj Hrovec, Vavro Šrobár a Jozef Országh. Poslední dva se však na práci Matice soustavněji nepodíleli. HOLOTÍKOVÁ, Zdenka. Ladislav Novomeský. Bratislava: Pravda, 1981, s. 243–244.

⁶ V čele Spolku zůstal do února 1948, kdy ho vystřídal Míchal Chorváth.

⁷ Nutno připomenout, že Novomeský nebyl velkým řečníkem. Míval trému, bál se improvizace, všechna svá veřejná vystoupení si předem písemně připravoval. Obsáhlý soubor rukopisů jeho poválečných projevů viz Slovenský národný archív (dále jen SNA), f. Povereníctvo školstva (dále jen PŠ), písomnosti povereníkov, kr. 11–18.

svých poválečných aktivit se Novomeský pustil s neobyčejnou energií a zaníceností, překvapivou cílevědomostí, koncepčností a rozhodností. Politická práce ho zcela pohltila.⁸ Jeho umělecké plány šly na dlouhou dobu zcela stranou.⁹

Svémi kroky z druhé poloviny čtyřicátých let Novomeský nesporně prospěl národní kultuře. Zároveň však byl disciplinovaným členem komunistické strany, který v letech 1945–1948 respektoval všechny posuny její politické strategie a taktiky. Podílel se na jejím úsilí o dosažení mocenského monopolu a nezůstal ani stranou událostí února 1948.¹⁰ Ačkoliv byl Novomeský přesvědčeným, věřícím komunistou, nikdy se nestal fanatikem. Jeho myšlení se nevyznačovalo úzkoprsým schematismem a skalním dogmatismem, které byly typickými znaky éry stalinismu. Jako pověřenec školství a osvěty byl hlasatelem otevřené a tolerantní kulturní politiky. Snažil se získat ke spolupráci každého, kdo respektoval nové poměry a byl ochoten se konstruktivně angažovat, samozřejmě s výjimkou těch, kteří se svou předchozí společenskou aktivitou otevřeně zkompromitovali. Ve sporných případech postupoval umírněně a nad mnohými jednotlivci držel ochrannou ruku. Sledoval tím především prospěch kultury jako celku. Zabránil trestním postihům a existenčně pomohl spisovatelům Valentinu Beniakovi, Emilu Boleslavu Lukáčovi, Milovi Urbanovi či Andreji Žarnovovi, kteří se exponovali za Slovenského státu.¹¹ Neobrátil se zády ani k lidem, kteří byli nastupující vládě KSČ z různých důvodů nepohodlní. Korespondoval si se Závašem Kalandrou, kterého přemlouval k vědecké práci na Slovensku.¹² V Bratislavě umožnil půso-

⁸ Za nejplastičtější doklad všestranné básnickovy činnosti i jeho vysokého pracovního nasazení a obětavosti lze považovat Novomeského úřední i osobní korespondenci z doby, kdy stál v čele pověřenectva školství a osvěty. Edičně ji zpřístupnil DRUG, Štefan (ed.). *Umenie politiky, politika umenia. Z listov Laca Novomeského*, sv. I-II. Bratislava: Tatran, 1988–1989.

⁹ Na psaní poezie Novomeskému po skončení války nezbývalo soustředění ani čas. Stačil vydat pouze útlou knížku Pašovanou ceruzkou (1948), která obsahovala jeho verše z let 1940–1941. Není asi náhodou, že naprostou většinu svých básní napsal v době, kdy nebyl zahlcen funkcemi či nutností se exponovaně veřejně angažovat, tedy od sklonku dvacátých do počátku čtyřicátých let a posléze za časů věznění a následného čekání na rehabilitaci v letech 1951–1963. KUČERA, Martin. *Dialektika poezie a života*. In *V tenkej koži básnika*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2004, s. 16.

¹⁰ Ve dnech komunistického převratu Novomeský dočasně převzal řízení pověřenectva informací místo odvolaného zástupce Demokratické strany Jozefa Lukačoviče. K politickému dění na Slovensku v letech 1945–1948 srov. kupř. BARNOVSKÝ, Michal. *Na ceste k monopolu moci*. Bratislava: Archa, 1993; LETZ, Róbert. *Slovensko v rokoch 1945–1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Bratislava: Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie, 1994.

¹¹ Na Novomeského přímluvu byli Beniak i Lukáč propuštěni z vyšetřovací vazby a mohli nastoupit jako úředníci na pověřenectvu školství a osvěty. Ve prospěch Lukáče také svědčil u Národního soudu. Urbanovi po jeho návratu z emigrace Novomeský dopomohl k překladům ruských pohádek. Žarnov, původní profesí lékař, získal po jeho intervenci místo v trnavské nemocnici. Více k tomu např. DRUG, ref. 8, sv. I., s. 65, 100–101, 118–120, 128–130, sv. II, s. 279; JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji*. Bratislava: Kalligram, 2004, s. 98–99. Podobně zasáhl i v případě režiséra Slovenského národního divadla Jána Borodáče, kterého kvůli jeho konformnímu chování za tisovského režimu doslova „odklidil“ do košického divadla, aby ho tak uchránil před eventuálním postihem. Srov. BORODÁČ, Ján. *Spomienky*. Bratislava: Národné divadelné centrum, 1995, s. 233–235.

¹² Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. Ministerstvo národní bezpečnosti (dále jen MNB) – případ Slánský a spol., sign. ZV 66/1 – Ladislav Novomeský, Osobný spis štátnebez-

bit ostrakizovanému dirigentu Václavu Talichovi.¹³ Prispěl ke zmírnění poválečných tlaků vůči některým avantgardním umělcům (Ján Smrek,¹⁴ Ján Jamnický)¹⁵ či nemarxisticky orientovaným vědcům (např. historik Daniel Rapant),¹⁶ kteří se mohli snadno stát obětmi nevybíravých kampaní. Při snaze získat slovenskou inteligenci pro novou linii školské a kulturní politiky se Novomeský nechoval jako stranický agitátor. Ve svých veřejných vystoupeních nebyl poplatný dobovému dogmatismu a udržoval si odstup od estetické doktríny socialistického realismu, která se na sklonku čtyřicátých let stala nezpochybnitelným kánonem umělecké tvorby.¹⁷ I v praktické politice tak zůstal nekonformním komunistickým intelektuálem.

---

pečnostného vyšetřovania proti Ladislavu Novomeskému č. j. B/4-V-2449, dopis Ladislava Novomeského Závaši Kalandrovi, 1. 7. 1948. Novomeský také přiměl Kalandru k napsání studie o úloze Slováků v revoluci 1848–1849, která vyšla roku 1948 v nakladatelství Tatran pod názvem *Zvon slobody a pseudonymem Juraj Pokorný*. K okolnostem jejího vzniku viz BOUČEK, Jaroslav. 27. 6. 1950. *Poprava Závaše Kalandry – česká kulturní avantgarda a KSČ*. Praha: Havran, 2006, s. 127–129; BLAŽEK, Petr. „Ludovodemokratický honorár“. *Dopisy Ladislava Novomeského Závaši Kalandrovi*. In *Paměť národa*, 2006, roč. 2, č. 2, s. 50–56; KUČERA, Martin. *Pocta marxistovi, popravenému komunisty. Kalandrův Zvon svobody znovuobjevený*. In *Zrcadlení/Zrkadlenie*, 2011, roč. 7, č. 3, s. 23–49.

- ¹³ Novomeského roli při angažování Talicha za šéfdirigenta nově založené Slovenské filharmonie dokládá mj. DRUG, ref. 8, sv. II., s. 368–371, 479–482. Poválečným Talichovým osudem se naposledy zabýval KŘEŠŤAN, Jiří. *Případ Václava Talicha. K problému národní čistoty a českého heroismu*. Praha: Akropolis, 2014. O Talichově pobytu na Slovensku se však zmiňuje jen letmo.
- ¹⁴ Smrekovi pomohl v roce 1946 s obnovením vydávání časopisu *Elán*.
- ¹⁵ Po Jamnického vynuceném odchodu ze Slovenského národního divadla mu Novomeský nabídl místo přednosta referátu umění na pověření školství a osvěty, ze kterého Jamnický kvůli byrokratickým překážkám po několika měsících odešel a místo toho nastoupil v Praze jako scenárista v Československém státním filmu. O svém rozhodnutí Novomeského informoval osobním dopisem. Básníková reakce na něj byla empatická i velkorysá: „Podívej sa Jano, ja Ti veľmi dobre rozumiem. Nepovažujem tvoj útek za zradu. Naopak. Si len sebe verný, keď takto hľadáš a hľadáš i keď navonok to vyzera ako prelietanie od kauzy ku kauze, od pokusu k pokusu. [...] Si prosť nespokojná nátura, a tak sa len vylietať, milý môj. Nepochybujem o tom, že pracuješ veľmi mnoho a v oblasti, ktorá Ťa láka a ktorú nepoznáš. Ale ako Ťa poznám, [...] Ty nikde nenájdeš to, čo hľadáš, a nech Ťa poteší to, že nie si v takej situácii sám. A keď sa raz rozhodneš vrátiť sa, len sa vráť.“ DRUG, ref. 8, sv. I., dopis Jánovi Jamnickému, 5. 12. 1945, s. 136–137.
- ¹⁶ Nestor slovenské historiografie, navzdory zákazu přednášet, mohl díky Novomeskému po únoru 1948 zůstat na bratislavské univerzitě a dále pokračovat ve vědecké práci. Básníkův přístup k Rapantovi lze ilustrovat na jeho intervenci u pověřence vnitra Mikuláše Ferjenčíka ohledně vydání historikova cestovního pasu: „Neviem, aké dôvody viedli [...] k odmietnutiu Rapantovej žiadosti, ako však Rapanta poznám, je sotva mysliteľné, že by mohli byť proti nemu vážne konkrétne námietky. [...] Rapant je divná nátura, ale človek cenný, ktorému sa nejaké mušky musia odpustiť.“ DRUG, ref. 8, sv. II, dopis Mikuláši Ferjenčíkovi, 13. 2. 1948, s. 75. Na druhé straně nelze přejít fakt, že Novomeský byl bezprostředně po únoru 1948 podepsán pod sdělením Rapantovi, že „na základe uznesenia Akčného výboru FF Slovenské univerzity schváleného Ústredným akčným výborom NF slovenských vysokých škôl Vám oznamujem, že nemáte sa zúčastniť na zasadnutíach profesorského zboru Filozofickej fakulty SU na čas štyroch semestrov počínajúc letným semestrom školského roku 1947/48“. BAĎURÍK, Jozef. *Pedagogická činnosť univ. Prof. Dr. Daniela Rapanta*. In *Historik Daniel Rapant. Život a dielo (1897–1988–1997)*. Martin: Vydavateľstvo Maticy slovenskej, 1998, s. 71.
- ¹⁷ Jejich tematicky zatím nejobsáhlejší výběr přináší publikace NOVOMESKÝ, Ladislav. *Zväzky a záväzky. Výber zo statí a článkov (1945–1950)*. Bratislava: Pravda, 1972.

Navíc básník vlastní účinkování ve vrcholné politice považoval za dočasnou záležitost a osobní oběť, které si vynutila válka a turbulentní politický vývoj po osvobození. Jako umělec a stranický intelektuál se k dlouhodobé politické práci necítil být povoláný. Vícekrát žádal vedení KSS, aby byl svých exponovaných funkcí zproštěn.¹⁸ Pokaždé narazil na nesouhlas partajních předáků, kterému se jako disciplinovaný komunista vždy podřídil. K jeho politickému pádu tak došlo až na jaře 1950, kdy byl v houstnoucí atmosféře hledání „nepřátel uvnitř strany“ společně s Vladimírem Clementisem, Gustávem Husákem a Karolem Šmidkem obviněn z tzv. slovenského buržoazního nacionalismu a donucen k ponižující sebekritice, jejíž kající tón musel na popud vůdce KSS Viliama Širokého několikrát prohlubovat. Naposledy ji prezentoval na IX. sjezdu KSS (24. – 27. května 1950), jehož průběh byl silně poznamenán pogromistickou atmosférou boje proti nacionalistické úchylce.¹⁹ Za pomoci tvrdých, cize znějících formulací, pro jeho vyjadřování natolik nezvyklých, se disciplinovaně přiznal ke všem pochybením, které mu byly vedením KSS vyčítány. Svě pokání zakončil těmito větami: „IX. zjazd KSS ma podrobil ostrej kritike. Dovoľte mi však záverom povedať, že je to môj zjazd v tej istej miere, v akej je zjazdom tých súdruhov, ktorí túto kritiku vyslovovali. Je mojím zjazdom preto, lebo vyzdvihuje zástavu marxizmu-leninizmu, najmä na ideologickom poli. A o to ide! To je jeho víťazstvo a to je aj víťazstvo nového Slovenska v socialistickom Československu! Preto sa k zjazdu hlásim v takej úprimnosti a oddanosti, akej som schopný. Prosím zjazd strany, aby toto moje vyznanie prijal.“²⁰

Krátce před sjezdem byl Novomeský zbaven postu pověřence školství, věd a umění.²¹ Události z jara 1950 však ještě neznamenal definitivní konec jeho poválečné veřejné činnosti. Buržoazní nacionalismus byl totiž zatím kritizován jen jako ideologická úchylka. Nebyl hodnocen jako trestná činnost. Pranýřování funkcionáři byli potrestáni pouze stranicky – odvoláním z funkcí. Nikdo z nich však nebyl vyloučen z KSČ, natož zatčen nebo dokonce postaven před soud. K takovému kroku zákulisní režiséri, organizující mašinérii politických procesů (vybraní straničtí funkcionáři, vyšetřovatelé StB, sovětsí poradci), ještě potřebovali nějaký čas. Kritizovaná čtveřice (Clementis, Husák, Novomeský, Šmidke) se tak ještě mohla několik měsíců pohybovat v oficiální sféře, byť na okrajových místech. Viliam Široký na její adresu v závěru sjezdu uvedl: „Menovaní súdruhovia

¹⁸ Viz např. dopis předsednictvu ÚV KSS, do rukou předsedy KSS Viliama Širokého, 2. 1. 1946, in DRUG, ref. 8, sv. I., s. 148.

¹⁹ S hlavním referátem, obsahujícím zdrcující kritiku buržoazního nacionalismu, vystoupil na sjezdu Viliam Široký. Objevily se v něm např. tyto formulace: „Ideológiu buržoázneho nacionalizmu zanesli do našej strany s. Husák a s. Novomeský. [...] Dostali sa do vleku slovenskej nacionalistickej buržoázie. [...] Pod blahovoľnou ochranou buržoázne-nacionalistických úchylkárov vo vedení KSS mohli [v] strane a mimo stranu voľne šarapatíť šovinistické a ľudácke živly, mohli sa v strane udomáčniť pracovné metódy úplne cudzie komunistickým stranám a priečiace sa duchu leninsko-stalinského učenia.“ SNA, f. KSS-ÚV (1944–1989), zjazd a konferencie, kr. 22, IX. zjazd KSS, 24. – 27. 5. 1950, stenografický záznam, referát V. Širokého, 24. 5. 1950, s. 57–58.

²⁰ SNA, f. KSS-ÚV, zjazdy a konferencie, kr. 22, IX. zjazd KSS, 24. – 27. 5. 1950, stenografický záznam, vystoupení L. Novomeského, 25. 5. 1950, s. 183.

²¹ V úřadě ho nahradil předseda Slovenského výboru Svazu československé mládeže Ernest Sýkora. Rudé právo, 6. 5. 1950, s. 5.

majú možnosť v inej funkcii – trošku dole – napraviť svoje chyby, osvojiť si marx-leninskú teóriu a dokázať, že si zasluhujú dôveru strany“.²² Na prvom zasedaní po sjezdu proto predsedníctvo ÚV KSS rozhodlo, aby Novomeský nastoupil do čela Správy Slovenskej akadémie vied a umění (SAVU).²³

***

Po skončení IX. sjezdu KSS se Novomeský na nějaký čas stáhl do ústraní.²⁴ Setkal se v Lánech s prezidentem Klementem Gottwaldem²⁵ a následně trávil čtyřtýdenní dovolenou v Karlových Varech. V létě 1950 se začal připravovat na převzetí úřadu předsedy Správy Slovenskej akadémie vied a umění. Nepřicházel do prostředí, které by mu bylo neznámé, neboť péče o nedávno založenou vědeckou organizaci spadala do kompetence pověřenectva školství, věd a umění.²⁶ Bratislavské politické elity projevovaly v osvobozené republice zájem o institucionální rozvoj slovenského vědeckého života. K nemnoha existujícím organizacím tudíž přistupovaly vcelku pragmaticky a do jisté míry přehlížely problematické jevy z jejich minulosti. SAVU, stigmatizovaná již okolnostmi svého vzniku za luďáckého režimu, nebyla výjimkou. Novomeský jako pověřenec školství a osvěty zabránil po skončení války její likvidaci a vyvinul značné úsilí, aby ji přizpůsobil novým poměrům. Hned v květnu 1945 odvolal dosavadní vedení SAVU a do jejího čela dosadil, ve funkci dočasného správce, literárního vědce Mikuláše Bakoše.²⁷ Posléze podpořil přijetí nového zákona o SAVU, který stabilizoval její právní postavení.²⁸

V poválečném období byl Novomeský zřejmě jediným politikem, soustavně se angažujícím ve prospěch nové instituce. Dlouhodobě se pokoušel docílit jmenování prvních řádných členů SAVU, kteří by následně zvolili nové predsedníctvo

²² SNA, f. KSS-ÚV, zjazdy a konferencie, kr. 22, IX. zjazd KSS, 24. – 27. 5. 1950, stenografický záznam, referát V. Širokého, 24. 5. 1950, s. 64. Na návrh volební komise ovšem sjezd nikoho z kritizovaných nezvolil do nového ústředního výboru KSS.

²³ Básníkovi měl k tomu zůstat ještě mandát poslance Národního shromáždění a osobní plat na úrovni zaměstnance ústředního sekretariátu KSS. SNA, f. KSS-ÚV, predsedníctvo ÚV KSS, kr. 796, 13. schůze, 3. 6. 1950, b. 3, niektoré kádrové otázky. Rozhodnutí následně 12. června potvrdilo i predsedníctvo ÚV KSČ. Národní archiv, f. KSČ-ÚV (1945–1989), 02/1 (predsedníctvo ÚV KSČ 1945–1954), sv. 19, a. j. 227, b. 7.

²⁴ Ocitl se po letech v situaci, kdy byl aspoň na chvíli zbaven úředních povinností. Příznačně ji komentoval v letmé poznámce na okraj dopisu literárnímu vědci Karolu Rosenbaumovi z konce května 1950: „Nezazlievajte neúhládnosť dopisu. Zaúčam sa písať si listy sám a ešte to neviem tak, ako naše stenotypistky. No vsjo budet!“ DRUG, ref. 8, sv. II., s. 557.

²⁵ Novomeský se na audienci u prezidenta snažil zjistit, zda po své sebekritice má ještě důvěru stranických orgánů i Gottwalda osobně. Jeho popis setkání viz NA, f. KSČ-ÚV, 03/10 (barnabitská komise), sv. 3, a. j. 40, beseda se s. L. Novomeským, 5. 9. 1963, s. 65–66; tamtéž, a. j. 39, dopis Ladislava Novomeského Antonínu Novotnému, únor 1963.

²⁶ Slovenská akadémie vied a umění byla založena v červenci 1942 na základě zákona, který schválil sněm Slovenského státu. Jejím protektorem se stal prezident Josef Tiso. Viz KOVÁČ, Dušan a kol. Dejiny Slovenskej akadémie vied. Bratislava: Veda, 2014, s. 59–61.

²⁷ Mikuláš Bakoš, který bezprostředně po válce pracoval jako přednosta V. (vysokoškolského) odboru sekce A pověřenectva školství a osvěty, v následujících letech výrazně ovlivnil její vývoj. DRUG, ref. 8, sv. I., s. 31, 128–130.

²⁸ Osnova byla schválena ve formě nařízení SNR č. 22/1946 Sb. Viz Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, SNR 1945–1946, stenoprotokoly, 15. schůze, 8. 2. 1946, dostupné na internetu: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/015schuz/s015007.htm> [cit. 25. 1. 2017].

Akademie a tím ukončili provizorní stav jejího fungování.²⁹ V letech 1948–1949 se ztotožnil s ideou prosazovanou vedením KSS, aby se SAVU stala ústřední výzkumnou organizací na Slovensku. Přestože byl od roku 1945 předsedou Matice slovenské, souhlasil s převedením její vědecké činnosti do prostředí Akademie a přeměnou Matice v organizaci primárně se věnující osvětové a popularizační práci.³⁰ Snažil se pro SAVU, stále trpící nedostatkem vědeckých pracovníků,³¹ získat kvalifikované odborníky.³² Dohlížel na její hospodaření.³³ Zároveň se však po únoru 1948 podřídil centralizačním tlakům stranického aparátu a rezignoval na úsilí o přeměnu SAVU ve veřejnoprávní instituci s autonomním postavením, která by nebyla bezprostředně řízena státními úřady. V prosinci 1948 naoktrojoval do čela Akademie pětičlenný Správní sbor v čele se sociologem a filozofem Andrejem Siráckým, který měl reálně plnit funkci dosud nezvoleného předsednictva.³⁴ Pověřenectvo školství, věd a umění si tak v Akademii zachovalo rozhodující slovo v personálních a organizačních otázkách. Do náplně její vědecké činnosti zatím výrazněji nezasahovalo.

S nástupem stalinismu se situace radikálně změnila. Oficiální stranická politika nastolila v letech 1949–1950 program výchovy nové inteligence, která měla ve své práci vycházet z idejí marxismu-leninismu a řídit se sovětskými zkušenostmi. Také vědečtí pracovníci se měli podrobit ideologické indoktrinaci, osvojit si kritiku a sebekritiku jako základní metodu tvorby a vést nepřetržitě

²⁹ Podle přijatého nařízení SNR jmenoval řádné členy SAVU prezident republiky. Novomeský proto již v červenci 1946 požádal vedení Akademie, aby ve spolupráci s Uměleckou a vědeckou radou předložila profesní charakteristiky navrhovaných kandidátů. Následně věc postoupil k vyjádření Sboru pověřenců a Předsednictvu vlády ČSR, které záležitost dále předalo prezidentské kanceláři. Edvard Beneš však jmenování řádných členů z nespécifikovaných pohnutek oddaloval (navzdory Novomeského opakovaným urgencím) a odhodlal se k němu za změněné situace až v květnu 1948. Proti postupu hlavy státu se však postavil Ústřední akční výbor Národní fronty, kterému vadilo, že žádný ze schválených kandidátů nebyl členem KSČ, a docílil faktického anulování prezidentova rozhodnutí. Přes úsilí pověřenectva školství, věd a umění nebyli řádní členové SAVU nominováni až do zániku instituce v roce 1953. Více KOVÁČ, ref. 26, s. 73-78; DRUG, ref. 8, sv. I., s. 129, 293-294; sv. II., s. 214.

³⁰ Kromě politických motivů sehrála svou roli i praktická hlediska, protože Matice z řady důvodů neměla předpoklady stát se centrální vědeckou institucí. KOVÁČ, ref. 26, s. 78-79.

³¹ Ještě v roce 1950 zaměstnávaly jednotlivé ústavy SAVU jen minimum interních vědeckých pracovníků. Konkrétní údaje uvádí HOLOTÍKOVÁ, ref. 5, s. 295.

³² Patřil mezi ně např. básník a literární kritik František Votruba, který na pověřencův popud nastoupil roku 1950 do Literárněvědného ústavu SAVU. DRUG, ref. 8, sv. II., s. 483-486.

³³ Vyslání finanční kontroly do Akademie bylo v prosinci 1948 jednou z příčin rezignace Mikuláše Bakoše na post úředního správce, neboť tento krok pověřenectva chápal jako vyjádření nedůvěry ke své osobě. Jeho tehdejší korespondence s Novomeským viz Literární archiv Slovenskej národnej knižnice, f. Mikuláš Bakoš, arch. j. 190D4 a 190L6; zčásti DRUG, ref. 8, sv. II., s. 271-272.

³⁴ Učinil tak na návrh Mikuláše Bakoše, který při svém odchodu z funkce argumentoval tím, že oproti původním předpokladům řídí Akademii provizorně již přes tři roky, což ho při jeho dalších povinnostech (profesor Filozofické fakulty Slovenské univerzity, generální tajemník Umělecké a vědecké rady) neobyčejně zatěžuje a znemožňuje mu věnovat se vlastní vědecké práci. Novomeský jeho demisi nejprve odmítl, posléze s řešením souhlasil, když se ujistil, že Bakoš je ochoten se i ve Správním výboru dále angažovat. Tamtéž; srovnej ještě Ústřední archiv Slovenskej akademie vied (dále jen ÚA SAV), f. Slovenská akadémia vied a umení (dále jen SAVU), kr. 32, inv. č. 96; širší souvislosti KOVÁČ, ref. 26, s. 78.

boj s nepřátelskými názory. Na IX. sjezdu KSS, který v dogmatickém duchu nalinkoval program „sovětizace“ slovenské vědy, byl za prioritní označen zápas proti buržoaznímu nacionalismu.³⁵ O to více překvapí, že jeho svedením na půdě SAVU pověřilo stranické vedení právě Novomeského, z této úchylnky nedávno obviněného a nacházejícího se v nepřízni politických špiček.

Zatím se nepodařilo jednoznačně určit, kdy Novomeský převzal faktické řízení Slovenské akademie věd a umění.³⁶ Pověřenectvo školství, věd a umění spojilo jeho jmenování s další reorganizací akademických orgánů. Odvolalo dosavadní Správní sbor a nahradilo jej dvanáctičlennou správou SAVU v čele s předsedou.³⁷ Nový vrcholný orgán byl oficiálně uveden do úřadu až 4. října 1950. Na jeho prvním zasedání přednesl básník programovou řeč, ve které nastínil vlastní představy o zásadách, podle nichž se měla organizace dále rozvíjet. Přestože vycházel z ideově-politických požadavků IX. sjezdu KSS, snažil se nové úkoly formulovat pozitivně. Vypíchl především otázku výchovy mladých pracovníků, kterým je nutné „otvorit [...] nové cesty vědy, konkrétně – dať im nové učebnice, študijné pomôcky a pramene“. V souvislosti s tím zmínil potřebu vydávání kvalitních publikací, přičemž existující mezery v původní vědecké tvorbě navrhol vyplnit překlady sovětských děl. Připomněl nutnost rozvíjení kritického myšlení, neboť „autori nielenže sa nesmú báť kritiky, ba naopak, musia si žiadať, aby ich práca

³⁵ Oficiální linii v oblasti kulturní a vědecké politiky předestřel na sjezdu Štefan Bašťovanský: „Treba celú slovenskú vedu postaviť na pevný základ marxizmu-leninizmu, udomáčniť v nej bez výhrad metódu dialektického a historického materializmu, postaviť vedu do služieb veľkého budovateľského úsilia pracujúcich, uviesť jej ciele do súladu s cieľmi robotníckej triedy – s budovaním socialistického spoločenského poriadku našej vlasti. [...] Naša ľudovodemokratická spoločnosť [...] vynucuje si vedu a umenie, oprostene od nánosov cudzích nepriateľských ideológií a prvkov: od formalizmu, dekadencie, kozmopolitizmu, klerikalizmu a buržoazného nacionalizmu, od ideovej bezzásadovosti, estétskeho hračkárstva atď. [...] Naši [...] umeleckí a vedeckí pracovníci všetkých odborov musia sa predovšetkým oslobodiť zo zajatia západníckych vplyvov, [...] zbaviť sa toho cudzieho peria, [...] manier, predstáv a zvyklostí. [...] Našich vedeckých pracovníkov musíme viesť k tomu, aby prekonali v sebe prepaty individualizmu a osvojili si metódy kolektívnej práce. Musíme ich presvedčiť o nevyhnutnosti plánovanej vedeckej činnosti, [...] orientovať ich prácu na riešenia veľkých otázok nášho života. [...] A hovoríme i tu veľmi otvorene, že týmto vysokým požiadavkám môže vyhovieť len vedecký pracovník, ktorý sa vo svojej činnosti opiera o teóriu marxizmu-leninizmu.“ Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska. Bratislava: ÚV KSS, 1950, s. 214-220; kontext viz KOVÁČ, ref. 26, s. 81-83; PÖSS, Ondrej (ed.). Slovenská akadémia vied a umení. Z dejín vied a techniky na Slovensku XVI. Bratislava: Historický ústav, 1994, s. 44.

³⁶ V kádrovém dotazníku z roku 1961, kdy Novomeský působil v Památníku národního písemnictví, uvedl jako datum svého nástupu do pracovního poměru v SAVU 1. srpen 1950. Viz Literární archiv Památníku národního písemnictví, f. Ladislav Novomeský, kr. 1 (dodatky).

³⁷ Na zasedání Správního sboru SAVU 11. července 1950 tlumočil Andrej Sirácky oznámení pověření Sýkory, že „pravdepodobne koncom tohto týždňa si zavolá do svojho kabinetu všetkých členov Správneho zboru, poďakuje sa im za doterajšiu činnosť a úradne im oznámi za prítomnosti poslanca Novomeského, že on preberá vedenie celej SAVU“. Ještě na schůzi odcházejícího Správního sboru SAVU 7. září však byl básník přítomen jen jako host. Sbor pověřenec oficiálně jmenoval novou Správu teprve o den později. Kromě předsedy se jejími členy, kteří zastupovali jednotlivé vědní obory, stali Ľudovít Bakoš, Miloš Gosiorovský, Ján Hovorka, Ferdinand Keviczký, Ivan Kuhn, Rudolf Lukáč, František Mestitz, Pavol Nemeč, Ľudovít Pastýrik, Andrej Sirácky a Viliam Thurzo. Trvalo však ještě měsíc, než Správa reálně zahájila svou činnost. Vše ÚA SAV, f. SAVU, kr. 32, inv. č. 96.

bola podrobená všeobecnej kritike, pretože len takto možno aj vo vedeckej tvorbe robiť kroky vpred“.³⁸ Souběžně s tím však dal Novomeský bez obalu najevo, že i po odsudku, jemuž byl na IX. sjezdu KSS vystaven, nadále zůstává disciplinovaným straníkem, který přišel do SAVU především dohlížet na její ideologickou čistotu. Ještě před úředním nástupem do funkce si nechal předložit ediční plán připravovaných publikací a nekompromisně ho zcenzuroval.³⁹ Členové Správy předsedův referát i vydavatelská opatření jednomyslně přijali. Zároveň schválili organizační strukturu SAVU a dohodli se na rozdělení kompetencí.⁴⁰

Z nepatrného torza písemností, které se o básnickově činnosti v čele Akademie dochovalo, lze vyvodit, že ke svěřenému úkolu přistupoval s nasazením a svědomitostí. Od října 1950 do února 1951 se pod jeho vedením uskutečnilo šest zasedání Správy SAVU, na nichž vždy přednesl úvodní referát, dotýkající se, samozřejmě v souladu s linií IX. sjezdu KSS, mnoha koncepčních i praktických problémů.⁴¹ Plnic požadavky stranických a státních orgánů, které položily důraz na přednostní rozvoj technických, přírodních a lékařských věd, Novomeský zaštitil vznik několika nových vědeckých pracovišť pro obory, jež zatím neměly v Akademii své zastoupení.⁴² Současně dohlížel na to, aby pracovní plány jednotlivých ústavů na rok 1951 odpovídaly aktuálním ideologickým kritériím.⁴³ Věnoval se také hospodaření SAVU a personálním záležitostem, mezi něž patřilo především jmenování ředitelů ústavů a přijímání nových (zvláště mladých) vědeckých i administrativních pracovníků. Zasahoval do edičních plánů akademického nakladatelství.

³⁸ HOLOTÍKOVÁ, ref. 5, s. 295-296. Zdenka Holotíková cituje ze „Zápisnice z prvého zasadnutia Správy SAVU“, uložené v ÚA SAV, f. SAVU. Při výzkumu se mi ji nepodařilo nalézt.

³⁹ Předseda Správy SAVU zastavil přípravu dalšího vydání knihy Mikuláše Bakoše Vývin slovenského verša, protože ji koncipoval „nie marxisticky, ale štrukturalisticky. Keby sa v takejto forme dostala do rúk poslucháčom vysokých škôl, mohla by ich pomýliť“. Teprve po poradě na Kulturní komisi ÚV KSS mohla být v minimálním nákladu distribuována odborníkům a do knihoven. Stejně tak Novomeský nedovolil publikovat svazek Slovenské vlastivedy věnovaný umění, jelikož neudává „presnú marxistickú líniu.“ ÚA SAV, f. SAVU, kr. 32, inv. č. 96, Zápisnica z II. schôdzky Správy SAVU, 9. 10. 1950.

⁴⁰ Za zástupce předsedy byl vybrán filozof a teoretik výchovy Ľudovít Bakoš. Novomeský dostal na starost dohled nad Literárněvědným a Jazykovědným ústavem SAVU. Tamtéž. Nová Správa se rovněž usnesla, že „SAVU usmerní svoju činnosť v súlade s generálnou líniou KSS v oblasti vedy a umenia tak, ako ju na IX. zjazde KSS tlmočil generálny tajomník ÚV KSS Štefan Bašťovanský.“ PÖSS, ref. 35, s. 44.

⁴¹ Novomeský řídil schůzi Správy SAVU naposledy 1. února 1951, tedy pět dní před svým zatčením. Texty jeho vystoupení se patrně nedochovaly, k dispozici byly jen programy avizovaných schůzí, případně jejich stručné zápisy. ÚA SAV, f. SAVU, kr. 32, inv. č. 96.

⁴² V jednom ze zápisů stálo: „SAVU sa doteraz orientovala predovšetkým na vedy kultúrnovedné; je už najvyšší čas sústredene plánovať a organizovať vedeckú činnosť a vedecký výskum najmä v oblasti vied technických a prírodných. [...] Nová Správa dáva Akademii novú náplň.“ PÖSS, ref. 35, s. 44. Ještě na podzim 1950 byly založeny ústavy pro technické, přírodní, lékařské vědy a Ústav pro veterinární lékařství. ÚA SAV, f. SAVU, kr. 32, inv. č. 96; KOVÁČ, ref. 26, s. 83.

⁴³ Plány činnosti akademických ústavů, které Správa SAV postupně projednávala na podzim 1950, byly zpravidla posuzovány kriticky kvůli značným ideologickým nedostatkům (neschopnost odpoutat se od dědictví buržoazních názorů, nedostatečná aplikace marxismu-leninismu atd.). V hodnocení propadl i Literárněvědný ústav SAVU, který podléhal Novomeského kontrole: „Štrukturalizmus udomácnený na Slovensku dostal literárnu históriu do závozu. Treba s ním otriasť a pohnúť dejiny slovenskej literatúry.“ KOVÁČ, ref. 26, s. 83; PÖSS, O. (ed.), ref. 35, s. 44-45.

Dohlížel na pořádání vědeckých konferencí a politických školení zaměstnanců, na organizaci přednášek pro veřejnost či tvorbu nových pravidel slovenského pravopisu. Zaobíral se také četnými drobnostmi (mzdy, nákup automobilu pro Akademii, rekreace vědeckých pracovníků na Červeném Kameni atd.).⁴⁴

Navíc se jako předseda SAVU snažil dovést k cíli vlekoucí se projekt, který podnítl ještě v pověřenecké funkci: přípravu mezinárodního sborníku historických statí věnovaných úloze jednotlivých národů habsburské monarchie v revolučních událostech let 1848–1849. Samotný nápad vznikl již na jaře 1948 v souvislosti s přípravami oslav jejich 100. výročí. Organizaci záměru zajišťovala po zásahu pověřence školství SAVU, konkrétně Mikuláš Bakoš. Jeho základem měl být přednáškový cyklus za účasti zahraničních odborníků, jehož rámec by, podle Novomeského představy, umožnil „nájsť po sto rokoch spoločnú základnicu, na ktorej by národy pred sto rokmi rozvadené si mohli ruky podať. To predpokladá, aby otvorene povedal každý ten reprezentant kritiku o účasti svojho vlastného národa.“ Novomeského řečí měla být série vystoupení zakončena. Proslovení přednášek a následná příprava sborníku *Revolučné dedičstvo rokov 1848–1949* od počátku narážely na řadu těžkostí organizačního i politického rázu (např. znemožnění účasti zástupce Jugoslávie). Básník svůj referát nakonec nepřednesl a po jeho uvěznění se nad chystaným sborníkem definitivně zavřela voda.⁴⁵

Ačkoliv se Novomeský v druhé polovině roku 1950 již držel stranou politického života, jeho aktivity nebyly striktně omezeny jen na pole Slovenské akademie věd a umění.⁴⁶ Nadále zůstával jedním z předsedů Matice slovenské. Nedlouho před odchodem z funkce pověřence školství se podílel na vypracování nového zákona o Matici, kterým měla být postátněna a definována jako osvětová instituce. Jeho příprava ale na jaře 1950 uvázla.⁴⁷ V atmosféře stalinistické centralizace se Matice ocitla v provizorním postavení s nejistou budoucností. Ztrácela svůj spolkový charakter, neboť jednotlivé místní odbory byly postupně rozpouštěny. Rovněž se zužovaly tematická šíře a rozsah její činnosti. Vrcholné matiční orgány (výbor a valné shromáždění) přestávaly být svolávány. Novomeský, přesvědčený že i v nových společenských poměrech má existence Matice své oprávnění, se snažil nad ní držet ochrannou ruku. Rozhodující slovo však již měl stranický aparát. Ještě na sklonku zimy 1950 se básník zabýval přípravou každoročního valného shromáždění, které mělo být poprvé od roku 1945 spojeno s řádnou volbou matičních orgánů. Sám již nechtěl

⁴⁴ ÚA SAV, f. SAVU, kr. 32, inv. č. 96.

⁴⁵ Marné úsilí investované do celé akce je podrobně zdokumentováno korespondencí v ÚA SAV, f. SAVU, kr. 7, inv. č. 119; dále DRUG, ref. 8, sv. II., s. 88–94, 214–216, 560–562, 571–572.

⁴⁶ Z politických funkcí už mu zůstal jen druhořadý mandát poslance Národního shromáždění, které navíc v tuto dobu zasedalo jen sporadicky, a řadové členství v Kulturní komisi ÚV KSS (funkce předsedy se musel na jaře 1950 vzdát). DRUG, Štefan. *Premeny umeleckého života po roku 1948*. In: TÝŽ (ed.). *Umenie v službách totality 1948–1956*. Sondy do problematiky. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry, 2001, s. 27.

⁴⁷ Osnova narazila na připomínky pověřenectva informací a osvěty, do jehož kompetence Matice slovenská od podzimu 1948 spadala, a nakonec nebyla vůbec předložena. Teprve v roce 1954 byl schválen zcela nový zákon, který Matici charakterizoval jako knihovědné a bibliografické pracoviště s postavením národní knihovny.

na předsedu kandidovat.⁴⁸ Jednání, původně stanovené na květen a později přeložené na podzimní termín, se nakonec neuskutečnilo. Příčinou byla zřejmě kampaň proti slovenskému buržoaznímu nacionalismu. Její razantní průběh patrně u matičních funkcionářů zesílil obavy o další osud instituce a minimalizoval jejich vůli ke krokům, za které by mohli být stranickou mašinérií záhy kritizováni.⁴⁹ Novomeský tak paradoxně zůstal v čele Matice až do svého zatčení.⁵⁰ Po odvolání z pověřenectva školství, věd a umění se ovšem již nezúčastňoval schůzí matičního výboru a do dění v instituci zasahoval už jen okrajově prostřednictvím korespondence.⁵¹ Svůj zájem soustředil především na vydávání dalších svazků Hviezdoslavovy knihovny.

Již krátce po válce Novomeský naléhal na Matici slovenskou, aby co nejrychleji publikovala výbor z nejlepších děl štúrovců. V letech 1947–1948 inspiroval přípravu knižní edice *Prameny doby štúrovské*, pro kterou také vymohl finanční dotaci. Dříve než bylo její vydávání zahájeno, pověřenec školství své záměry podstatně rozšířil. Pod vlivem tzv. Jiráskovské akce (šlo o Klementem Gottwaldem zaštitěné vydávání autorových děl v masovém nákladu za příznivé ceny), která byla vyhlášena v listopadu 1948, inicioval analogický projekt zpřístupnění děl slovenských klasiků, pojmenovaný po básníkovi Pavlu Országhovi Hviezdoslavovi, jenž měl být jedním z pilířů poúnorové kulturní politiky KSS.⁵² Získal pro něj podporu vyšších míst (Gottwald opětovně převzal patronát). Hviezdoslavovskou akci koordinovala v březnu 1949 ustavená Hviezdoslavova společnost, která Novomeského zvolila svým předsedou. Koncepce projektu odpovídala českému protějšku (publikování děl v masovém nákladu a v jednotné grafické úpravě za nízké ceny; široká propagace spojená s nábořem předplatitelů; vyhlášení celonárodní sbírky sloužící k financování záměru). Všechny svazky měly být edičně upraveny a doplněny odborným úvodem, zasazujícím

⁴⁸ DRUG, ref. 8, sv. II., *Dopis Vladimíru Húskovi*, 9. 3. 1950, s. 541-542. Navzdory tomu v návrhu programu valného shromáždění, který vedení Matice slovenské básníkovi poslalo 24. března, Novomeský opět figuroval jako kandidát na předsedu.

⁴⁹ Nic na tom nezměnilo ani devótní prohlášení z matičního aktivu komunistů (22. červen 1950), které ujišťovalo, že chystané valné shromáždění bude „působivým dokumentem škodlivosti buržoazního nacionalizmu pre národný slovenský vývin v minulosti a Matica nielen verejne a oficiálne ukáže, že vykročila na správnou cestu v zmysle našich národných tradícií.“ WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. *Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť*. Martin: Matica slovenská, 2003, s. 168.

⁵⁰ Představitelé Matice ještě v září 1950 básníka zvali do Martina k diskusi o aktuálních problémech Matice a přípravě valného shromáždění. K návštěvě však s největší pravděpodobností již nedošlo. DRUG, , ref. 8, sv. II., s. 542.

⁵¹ K Novomeského činnosti v čele Matice zatím nejpodrobněji DRUG, Štefan. *Novomeský a Matica slovenská*. In: *Slovenské pohľady* 103, 1987, č. 4, s. 49-66; v širším kontextu se problematiky dotýkají WINKLER – ELIÁŠ, ref. 49, s. 152-170; případně WINKLER, Tomáš. *Matica Slovenská. Vrstanie do času*. Martin: Matica slovenská, 2013, s. 79-80, 99-104, 119-121. Z memoárů přináší cenné informace HIRNER, Alexander. *Matičná myšlienka*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1992, s. 72-74 a 316n; stručně ještě MARTÁK, Ján. *S Novomeským v Matici slovenskej*. In ROSENBAUM, Karol (ed.). *Ladislav Novomeský 1904–1974*. Martin: Matica slovenská, 1974, s. 217-220.

⁵² K Jiráskovské akci více ŠÁMAL, Petr. *Znárodný klasik. Jiráskovská akce jako prostředek legitimizace komunistické vlády*. In NOVOTNÝ, Robert – ŠÁMAL, Petr a kol. *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2011, s. 457-472.

interpretaci tvorby jednotlivých autorů do ideologického hávu socialistického realismu. Za vydavatele Hviezdoslavovy knihovny byla určena Matica slovenská.

Aktivity v rámci Hviezdoslavovské akce Novomeský soustavně sledoval a usměrňoval.⁵³ Ve svém zájmu nepolevil ani po odvolání z pověřenecké funkce. Dopisoval si s Karolem Rosenbaumem, pracovníkem literárněhistorického odboru Maticy slovenské a členem výboru Hviezdoslavovy společnosti, který měl redigování celé edice na starosti. Požadoval aktuální informace o činnosti společnosti, množství financí ve Hviezdoslavově fondu či připravovaných dalších svazcích. Byl nespokojený s malým počtem předplatitelů z dělnických a rolnických vrstev. Vyjadřoval se k obsahu i jazykové stránce jednotlivých děl, navrhoval stylistické a ediční úpravy či změny názvů, kriticky hodnotil ilustrace, dohlížel na správné ideové vyznění úvodních studií.⁵⁴ V této souvislosti čelil již od počátku vydávání Hviezdoslavovy knihovny častým zásahům aparátníků z kulturně-propagačního oddělení ÚV KSS (zvláště Júlia Šefránka a Juraje Špitzera), na které musel do jisté míry brát ohled a jež následně tlumočil svým spolupracovníkům. Některé básníkovy připomínky, ovlivněné houstnoucí dobovou atmosférou, tak občas získávaly ráz až cenzorských pokynů.⁵⁵ Názorně dokládaly, že i u nekonformního a názorově tolerantního tvůrce si dogmatické principy stalinské kulturní politiky a rostoucí tlak na jeho osobu začaly vybírat svou daň.⁵⁶

Na rozdíl od pověřeneckých dob, kdy tisk každoročně uveřejňoval několik desítek Novomeského projevů a článků, vystupoval básník po IX. sjezdu KSS na veřejnosti už jen ojediněle a výhradně v souvislosti s činností Slovenské akademie věd a umění, které stál v čele. Na stránkách novin se jeho jméno vyskytovalo sporadicky.⁵⁷ V říjnu 1950 se ještě podílel na organizaci oslav 200. výročí narození

⁵³ Podrobně se tématu věnuje DRUG, Štefan. Hviezdoslavovská akcia a Novomeský. In: Slovenská literatúra, 38, 1991, č. 2, s. 93-111; srovnej ještě DRUG, ref. 8, sv. II., s. 310-316, 328-333, 343-345, 348-349, 355-356, 416-418, 442-444, 451-457, 488-491, 500-502, 520-521.

⁵⁴ DRUG, ref. 8, sv. II., s. 544-545, 556-559, 578-581. Kupř. u Jesenského povídek navrhoval doplnit u každé z nich rok vzniku a celému souboru dát název Paní Rafíková a iní (pod tímto názvem svazek skutečně také vyšel).

⁵⁵ Požadoval třeba přepracování úvodní studie Ivana Kusého pro druhé vydání povídek Martina Kukučina. V Reštavrácii Jána Kalinčiaka a novelách Jána Jesenského doporučoval provést úpravy v pasážích originálního textu, které odrážely široce rozšířený antisemitismus u lidových vrstev ve starém Uhersku.

⁵⁶ Svědčí o tom také např. Novomeského korespondence s bratislavským nakladatelstvím Dukla z února 1950 týkající se koncentráčnického deníku nizozemského spisovatele Nica Rosta (napsaného v Dachau mezi lety 1944-1945), k jehož slovenskému vydání básník připravil úvod. Po přečtení Rostova textu redaktorovi doporučoval „neponechat z příčin dnes už velmi zreteľných velebenie Tita na strane 38 rukopisu, na strane 61 neuvádzať ako autora akéhosi žartu o nemeckej povahe Karola Radka“. SNA, f. PŠ, písomnosti povereníkov, kr. 20, inv. č. 36. Novomeského úvod viz ROST, Nico. Goethe. Bratislava: Dukla 1949, s. 5-6. Stejně tak při přípravě sborníku o revoluci 1848-1849 vyslovil Novomeský v srpnu 1950 přání, aby rakouský marxistický intelektuál Ernst Fischer přepracoval svůj pod vlivem poválečné atmosféry stylizovaný příspěvek o „německé misi“ Rakouska a jeho vztahu k okolním národům. V nové verzi měl zohlednit skutečnost, že v Jugoslávii byl odhalen Tito a v Berlíně existuje vláda Německé demokratické republiky. DRUG, ref. 8, sv. II., s. 561.

⁵⁷ Za jistou výjimku lze považovat proslov při příležitosti přenesení ostatků Janka Jesenského z Bratislavy do Martina (22. května 1950), k jehož otištění však došlo až po stranickém sjezdu. Novomeský v něm spisovatele charakterizoval, samozřejmě v kontextu doby, jako ironického

Juraje Fándlyho, katolíckeho kněze, osvícence a obrozeneckého spisovatele bernolákovské generace, na nichž pronesl hlavní proslov. V souladu s tehdejší ideologicky zjednodušující interpretací národního obrození jako zápasu prostého lidu proti sociálnímu a nacionálnímu útlaku ze strany vykořisťovatelských tříd vykreslil Fándlyho jako osamoceného buditele a osvětového pracovníka neúnavně usilujícího o povznesení života drobného rolnictva i za cenu konfliktu s církevní vrchností: „Neboril uvedomelo feudálne poriadky, nebol originálnym vedeckým objaviteľom... Bol však zanietene oddaný svojmu ľudu, – «chudobe slovenskej», ako ho zavše i sám oslovuje, – poznal a živo precit'oval jeho mizérie, nedostatky, trudy i potreby a po celý svoj neveselý život s tvrdohlavou dôslednosťou hľadal a propagoval lieky na odstránenie týchto bied.“ Své postřehy o neutěšených podmínkách, v nichž Fándly rozvíjel své vzdělávací aktivity, poněkud násilně aktualizoval odkazem na proměnu postavení katolické církve po únoru 1948: „Súčasné hnutie vlasteneckého kňazstva, ktoré i za cenu nepriazne a zloby vysokej cirkevnej hierarchie žehná a pomáha úsiliam o vytvorenie lepších a šťastnejších životných podmienok pre svoj ľud, môže si pripomenúť pri slávnostných spomienkach na Juraja Fándlyho, že nestojí osamelo ani len v slovenskej histórii, no na rozdiel od Fándlyho v situácii nepomerne priaznivejšej, pretože jeho zápas nie je už taký nerovný, ako bol zápas Fándlyho v druhej polovici XVIII. storočia, nestojí už tak osamelo a bez podpory, ako stál Fándly.“⁵⁸ S výrazným ponorem do problematiky se Novomeský věnoval venkovskému faráři také v soukromém dopise Karolu Rosenbaumovi, v němž představil svůj, nesporně subjektivní a dobrou podmíněný, náhled na bernolákovské hnutí.⁵⁹ Oba texty, jaksi mimoděk, dokazují, že básník ani po svém politickém zavržení nepropadl otupělé resignaci, neztratil intelektuální jiskřivost a chuť koncepčně se zabývat myšlenkově podnětnými záležitostmi.

V lednu 1951, krátce před Novomeského zatčením, ještě stačila vyjít jeho eseje ve sborníku *Ilja Erenburg – Plamenné slovo pravdy*, vydaném při příležitosti oslav šedesátých narozenin sovětského spisovatele.⁶⁰ Jejím základem byla přednáška o Erenburgově tvorbě a jeho poměru ke Slovensku, kterou Novomeský pronesl

---

kritika buržoazní společnosti a antifašistu, který navzdory legionářské zkušenosti a dřívějšímu kritickému postoji k říjnové revoluci, dokázal v roce 1945 stanout na předním místě mezi těmi, kteří vřele a upřímně vítali Rudou armádu. Rozlúčka s Jankom Jesenským. In *Kultúrny život*, 1950, roč. 5, č. 10, s. 10; přetištěno in *NOVOMESKÝ*, ref. 17, s. 399-403.

⁵⁸ Odkaz Juraje Fándlyho. In *Kultúrny život*, 1950, roč. 5, č. 20, 22. 10. 1950, s. 1-2; přetištěno in *NOVOMESKÝ*, ref. 17, s. 403-408.

⁵⁹ Smysl obrozencových aktivit spatřoval v následujícím: „[Třeba] vyzdvihnúť tú neobyčajnú a veľkolepú vec, že osvietenstvo Juraja Fándlyho nepozostáva len zo snahy ľud poučiť, naučiť ho lepšie hospodáriť, ale i z dobrého pochopenia osvietenských úsilí: otriasť mocou stredovekej cirkvi, alebo čo len jedným jej orgánom. Páni, veď je to pýcha našich dejín! Čerta starého záleží na tom, že sa Fándly pokoril, že sa dal zastrašiť. [...] Nesmie nás myliť, že Fándly sa podrobil napokon rozhodnutiu svojej cirkevnej vrchnosti. Bol prosto osamelý. Alebo mu chýbala osobná odvaha. I to je možné, že mu vernosť k cirkvi zabraňovala porušiť cirkevnú kázeň. Ale fakt faktom ostáva, že Fándly vyslovil na svoju dobu veľkú myšlienku a odôvodnil ju vážnymi pokrokovými argumentami, dodnes živými. Fándly mal pravdu a psou povinnosťou jeho oslavovateľov v roku 1950 je stáť na jeho strane.“ *DRUG*, ref. 8, sv. II, s. 567-568.

⁶⁰ MILCOVÁ, Květa (ed.). *Ilja Erenburg. Plamenné slovo pravdy*. Sborník k šedesátým narodeninám. Praha: Československý spisovateľ, 1951, s. 58-70.

krátce před svým odchodem z pověřenecké funkce.⁶¹ K napsání textu se jistě nenechal dlouho přemlouvat. S autorem románů *Trust D. E. neboli historie zániku Evropy* či *Pád Paříže* se poznal už na sklonku dvacátých let, kdy Erenburg poprvé navštívil Slovensko a seznámil se s levicovými intelektuály okolo časopisu *DAV*. Názorová blízkost vytvořila mezi nimi přátelské pouto, které přetrvalo do poválečné doby.⁶² Nejen zásluhou davistů si Erenburg vytvořil k zemi pod Tatrami poměrně blízký vztah. Novomeský se ve svém příspěvku tohoto faktu několikrát dotknul. Navzdory jeho názvu („Priateľ slovenského ľudu“) se však soustředil především na zhodnocení Erenburgovy reportážní činnosti z dob občanského konfliktu ve Španělsku a druhé světové války. Do sborníku, jehož obsah byl silně poznamenán studenoválečnickou atmosférou, přispěli v podstatě všichni klíčoví protagonisté kulturní politiky KSČ v éře stalinismu (Václav Kopecký, Zdeněk Nejedlý, Gustav Bareš, Ladislav Štoll, Jiří Taufer, Jan Drda, Vítězslav Nezval, Marie Majerová aj.). Přesto nelze vyloučit, že po Novomeského zatčení – kvůli jeho příspěvku – putoval právě vytištěný náklad do stoupy.⁶³

Básník ještě stačil jménem Slovenské akademie věd a umění poslat Erenburgovi k narozeninám blahopřejný telegram.⁶⁴ Nápad na udělení čestného doktorátu bratislavskou univerzitou se mu však již nepodařilo dotáhnout do zdárného konce. Na svůj nezdar vzpomínal po letech dosti lakonicky: „Keď mal mať [Erenburg] šesťdesiat rokov, prišiel – myslím Andrej Mráz – s návrhom, aby mu Slovenská univerzita udelila čestný doktorský titul. [...] Myšlienku [...] sme si osvojili. Ale univerzita mu ho nestačila udeliť. [...] Vtedy už, aj keď nie nad jeho hlavou, naisto nad hlavou jeho slovenských priateľov sa sťahovali ťažké, hrozivé mraky. A tak, aby sa nezdalo, že na prísnom Slovensku má miesto zmierlivá zhovievavosť voči tým, čo sa s Erenburgom priatelili, zavrhl sa v mene Slovenska i pocta, ktorou chcela naša univerzita vyjadriť úctu k Erenburgovmu priateľstvu a porozumeniu voči Slovensku a jeho kultúre. Erenburg sotva čo vie o tomto naozaj úprimnom pokuse a jeho nezdare. Ale aj keby vedel o ňom, asi by sa iba ironicky usmial.“⁶⁵

⁶¹ SNA, f. PŠ, písmomnosti povereníkov, kr. 20, inv. č. 36, Prednáška Ilja Erenburg a Slovensko, 28. 3. 1950. Stručný výtah z ní Pravda, 1950, 1. 4. 1950; přetištěno in NOVOMESKÝ, ref. 17, s. 393-399.

⁶² Novomeský se s Erenburgem seznámil v létě roku 1928, když společně s Clementisem doprovázel spisovatele a jeho manželku při jejich cestě po Slovensku. V senickém domě Novomeského matky prožil Erenburg v prosinci 1929 vánoční svátky. Ve třicátých letech se uskutečnilo vícero setkání (roku 1934 v Bratislavě, v Praze a poté ještě v Moskvě na sjezdu sovětských spisovatelů, o tři léta později ve španělské Valencii za občanské války). Na jaře 1936 se Erenburg také zúčastnil kongresu slovenských spisovatelů v Trenčianských Teplicích. Novomeský o pár měsíců později zprostředkoval návštěvu jeho dcery v Matici slovenské. Poválečné kontakty zatím nejsou zmapovány. Ke stykům Erenburga s davisty více ERENBURG, Ilja Grigorjevič. Lidé, roky, život, sv. 3. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 352-360; dále DRUG, Štefan. Dobrý deň, človek. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1983, s. 203, 233-234, 328-330, 340, 383-387, 392-393.

⁶³ Přitom ještě deset dní předtím, než si pro Novomeského přišla StB, vyšla v tisku na sborník delší upoutávka. Pravda, 27. 1. 1951, s. 5.

⁶⁴ Na poslední schůzi vedení Akademie, kterou její předseda řídil před svým zatčením, se hovořilo o Erenburgově děkovné odpovědi. ÚA SAV, f. SAVU, kr. 32, inv. č. 96, VI. zasadnutie Správy SAVU, 1. 2. 1951.

⁶⁵ Prieskumník a priekopník. In Kultúrny život, 1966, roč. 21, č. 5, s. 1 a 8; přetištěno NOVOMESKÝ, Ladislav. Splátka veľkého dlhu, sv. I. Bratislava: Nadácia Vladimíra Clementisa, 1993, s. 325-326.

Osobního setkání s dávným sympatizantem davistů se Novomeský dočkal až po svém návratu ze žaláře.⁶⁶

Jak Novomeský vnitřně prožíval své poslední měsíce na svobodě, lze dnes rekonstruovat jen obtížně. Snad po IX. sjezdu KSS doufal, že to nejhorší se kolem něj již přehnalo. Zároveň ale silně pociťoval rostoucí izolaci, která se kolem něj rozprostřela.⁶⁷ Navenek se patrně snažil nedat na sobě nic znát a choval se k lidem ve svém okolí, jako by se nic nestalo.⁶⁸ Rutinně vykonával všechny své povinnosti. S úzkostí a strachem však musel vnímat nebezpečí, které se k němu krok za krokem přibližovalo.⁶⁹ Určitě zaregistroval mediální tažení proti buržoaznímu nacionalismu, do něhož se na jaře 1950 zapojili i někteří jeho spisovatelští kolegové.⁷⁰ Nepochybně ho zasáhl tragický úděl „trockisty“ Závěše Kalandry. Přibližně ve dnech, kdy byl autor *Českého pohanství* v procesu s Miladou Horákovou a spol. odsouzen k trestu smrti a následně popraven, navštívil Novomeský v Lánech Klementa Gottwalda. Nenávistným útokům, které se na Kalandrovu hlavu valily v soudní síni či na stránkách tisku, mohl jen těžko věřit.⁷¹ Nalezl však tváří v tvář prezidentovi, jehož důvěru nechtěl za žádnou cenu ztratit, odvahu utrousit za dávného přítele aspoň slovo? Nebo se ožehavému tématu raději vyhnul? S Kalandrou měl přece mnoho společného. Zážitky z redakce *Rudého práva*, blízkost k umělecké avantgardě, obdobný okruh generačních přátel.⁷² Nezahlédl

⁶⁶ Erenburg ve svých memoárech uvedl, že se o Novomeského uvěznění dozvěděl od Adolfa Hoffmeistra po svém příjezdu do Prahy na sekretariát Světové rady míru, na jejíž činnosti se tehdy podílel. Jeho tehdejší návštěvu Československa dokládá dobový tisk (*Rudé právo*, 3. 3. 1951, s. 4; *Pravda*, 4. 3. 1951, s. 2). Jak na postih přítele reagoval, se můžeme jen dohadovat. S Novomeským se znovu uviděl po roce 1956, kdy byl básník zaměstnán v pražském Památníku národního písemnictví. ERENBURG, ref. 62, s. 359.

⁶⁷ Státní bezpečnost např. zachytila postřeh básníkovy manželky Karly Novomeské, která se v dopise své sestře Pavle Slavíkové měla zmínit o tom, že „Laco je v poslední době zaražen jednáním svých známých a že se těchto straní.“ ABS, f. MNB, sign. ZV 66/1, složka Laco Novomeský, Slavíková Pavla – přípravné šetření, 15. 1. 1951.

⁶⁸ Nasvědčoval by tomu např. přátelský tón jeho gratulace k padesátinám Andreje Siráckého, jejímž prostřednictvím se nejspíš snažil vlít do žil trochu optimismu i sobě samému: „Pripomínam Ti tvojich päťdesiat rokov v dobe, ktorá malo dovoľuje obracať sa nazad, na seba a ani Tebe ani nám neumožňuje s uspokojením, po luteránsky povedať: dobre jsem činil, co jsem činil. Naopak: žiada záväzné slovo o tom, čo ďalej, čo v ďalšej budúcnosti chceš konať a vykonať. A dobre je tak! Takýmto spôsobom päťdesiatky nijako neuzatvárajú životné púte, nezuzujú cesty ďalšie, naopak, vyžadujú si nové perspektívy i v osobných životoch.“ DRUG, ref. 8, sv. II., dopis Andreji Siráckému, 9. 12. 1950, s. 576.

⁶⁹ Jeho nedobré psychické rozpoložení lze vypožorovat ze sdělení krajského velitelství StB v Karlových Varech. Podle něj byl Novomeský při dovolené v lázeňském městě „velice nervózní a často až roztržitý“. ABS, f. MNB, sign. ZV 66/1, složka Laco Novomeský, sdělení KV StB Karlovy Vary, 19. 7. 1950.

⁷⁰ Blíže k němu PETRÍK, Vladimír. *Proces & tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990, s. 60-67; BÍLIK, René. *Industrializovaná literatúra (1945-1956)*. Bratislava: Proxy, 1994, s. 25-27; DRUG, ref. 46, s. 26-27.

⁷¹ K mediálním atakům proti Kalandrovi nejvíce FORMÁNKOVÁ, Pavlína - KOURA, Petr. *Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provázející proces s Miladou Horákovou a spol.* Praha: ÚSTR, 2008, s. 86, 88, 98, 102-104, 395, 397-398, 402, 469-473, 508-511, 536-537.

⁷² S ohledem na rodinné přátelství hledala po Kalandrově zatčení u Novomeských pomoc jeho žena Ludmila. Básníková dcera na to vzpomíná následovně: „Na Lídu si ještě pamatuji z Bratislavy, kdy mi bylo asi pět let, a Lída byla celý den u nás a stále plakala, pak asi dostala i nějaký

v Závišově krutém osudu neblahou předzvěst vlastní budoucnosti? Nezačal se v skrytu duše připravovat i na variantu svého zatčení? Otázky zůstávají bez jednoznačné odpovědi...

***

Novomeského angažmá v čele Slovenské akademie věd umění bylo jeho v životě jen kratičkou, zatčením 6. února 1951 násilně přerušenu epizodou. Nesporně si tenkrát musel uvědomovat, v jak schizofrenní situaci se ocitl. Ve funkci, která mu byla stranickými místy přidělena, se snažil nadále napomáhat koncepčnímu rozvoji slovenské vědy i kultury a aspoň zčásti pokračovat v některých projektech, které inspiroval ještě jako pověřenec školství. Zároveň však až úzkostlivě dbal na to, aby všechny jeho aktivity byly v souladu s rigidními ideologickými požadavky stalinské kulturní politiky. Pro názorově otevřeného člověka, který své kroky jen nerad spoutával myšlenkovými schémata a utilitárními politickými požadavky, to jistě nebylo snadné. Leč, podvolil se. Ale ani stranickou disciplínou podmínená ochota vtěsnat se do přikázaných ideově-politických mantinelů neuchránila Novomeského od jeho budoucího osudu. Po svém „odhalení“ byl z postu předsedy Správy Akademie odstraněn a jeho působení bylo ex post podrobena nekompromisnímu odsudku: „Zradca Novomeský, ako je známe, prevádzal po dlhý čas oportunistickú, zdanlivo kompromisnícku, v skutočnosti protistranícku kádrovú politiku medzi vedeckými pracovníkmi. Veľmi si obľuboval rozličné rozhovory so staršími «uznávanými» odborníkmi. Venoval im veľa času aj pozornosti. Pritom však nezaujímal ho pomer starších odborníkov k ľudovodemokratickému zriadeniu, k Sovietskemu zväzu, ku strane a ani sa nepokúšal, aby ich priviedol na pozície marxizmu-leninizmu. [Jeho] nezásadný kompromisnícky pomer k ideologickým otázkam spomalil výchovu staršej vedeckej inteligencie a to bola tiež jedna zo zákerných foriem Novomeského záškodníctva, ktorou poškodil rozvoj našich vysokých škôl vedy. O výchovu mladej socialistickej vedeckej generácie sa Novomeský nestaral, nemal pre ňu času, ani pozornosti, zámerne ju ignoroval, zosmiešňoval. Tým sa zdržala výchova novej socialistickej vedeckej inteligencie.“⁷³

SAVU byla po uvěznění svého předsedy nejprve podrobena tvrdým kádrovým čistkám a poté v roce 1953 transformována v nástupnickou organizaci, Slovenskou akademií věd. Novomeského jméno bylo až do roku 1963 vymazáno z jejích dějin, v oficiálních dokumentech se raději nepřipomínalo. Kdo mohl tehdy tušit, že se básník po své rehabilitaci do SAV ještě na nějaký čas vrátí, byť už jen jako řadový zaměstnanec Ústavu slovenské literatury. Ale to už je jiná kapitola Novomeského života.

---

záchvat, protože seděla, či ležela na zemi a mama volala doktora. Takovéto scény si malé dítě zapamatuje, a že jich ještě bylo. Lída zemřela na rakovinu o nějaký čas později [v roce 1952 – pozn. aut.].“ Archiv autora, BŮTOROVÁ-NOVOMESKÁ, Elena. O Pavle, strojoepis, s. 5. Ludmila Kalandrová také neúspěšně prosila prezidenta Gottwalda o milost pro svého muže. Její sugestivní dopis otiskl s komentářem BLAŽEK, Petr. Jen zaváté stopy. In A2, 2006, roč. 2, č. 26. Dostupné na internetu: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/26/jen-zavate-stopy> [cit. 25. 1. 2017].

⁷³ Dokument pre ÚV KSS definujúci zásady kádrovej politiky v budúcej SAV, zima 1953, In KOVÁČ, Dušan a kol. Dejiny Slovenskej akadémie vied, s. 396.

Literatura:

Archivy a prameny:

Archiv autora, BÚTOROVÁ-NOVOMESKÁ, Elena. O Pavle, strojopis, s. 5.

Archiv bezpečnostních složek, f. Ministerstvo národní bezpečnosti – případ Slánský a spol.

Kultúrny život

Literárny archív Památníku národného písennictví, f. Ladislav Novomeský.

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice, f. Mikuláš Bakoš.

Národní archiv, f. Komunistická strana Československá – Ústřední výbor, 03/10 (barna-bitská komise)

Nařízení SNR č. 22/1946 Sb. Viz Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, SNR 1945–1946, stenoprotokoly, 15. schůze, 8. 2. 1946, dostupné na internetu: <http://www.psp.cz/eknih/1945snr/stenprot/015schuz/s015007.htm> [cit. 25. 1. 2017].

Slovenský národní archiv, f. Povereníctvo školstva.

Ústredný archív Slovenskej akadémie vied, f. Slovenská akadémia vied a umení.

Monografie a sborníky:

BAĎURÍK, Jozef. Pedagogická činnosť univ. Prof. Dr. Daniela Rapanta. In Historik Daniel Rapant. Život a dielo (1897–1988–1997). Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998.

BARNOVSKÝ, Michal. Na ceste k monopolu moci. Bratislava: Archa, 1993.

BÍLIK, René. Industrializovaná literatúra (1945–1956). Bratislava: Proxy, 1994.

BORODÁČ, Ján. Spomienky. Bratislava: Národné divadelné centrum, 1995.

BOUČEK, Jaroslav. 27. 6. 1950. Poprava Závaše Kalandry – česká kulturní avantgarda a KSČ. Praha: Havran, 2006.

DOSKOČIL, Zdeněk. Jak se Ladislav Novomeský stal buržoazním nacionalistou. In DRUG, Štefan – DOSKOČIL, Zdeněk – GAVURA, Ján. Vážen vlastných súdruhov. Z väzenských rokov básnika Novomeského. Fintice – Košice: FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania, 2015.

DRUG, Štefan. Dobrý deň, človek. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1983.

DRUG, Štefan. Premeny umeleckého života po roku 1948. In DRUG, Štefan (ed.). Umenie v službách totality 1948–1956. Sondy do problematiky. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry, 2001.

DRUG, Štefan (ed.). Umenie politiky, politika umenia. Z listov Laca Novomeského, sv. I–II. Bratislava: Tatran, 1988–1989.

ERENBURG, Ilja Grigorjevič. Lidé, roky, život, sv. 3. Praha: Československý spisovatel, 1967.

FORMÁNKOVÁ, Pavlína – KOURA, Petr. Žádáme trest smrti! Propagandistická kampaň provádějící proces s Miladou Horákovou a spol. Praha: ÚSTR, 2008.

HIRNER, Alexander. Matičná myšlienka. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1992.

HOLOTÍKOVÁ, Zdenka. Ladislav Novomeský. Bratislava: Pravda, 1981.

JABLONICKÝ, Jozef. Samizdat o odboji. Bratislava: Kalligram, 2004.

KOVÁČ, Dušan a kol. Dejiny Slovenskej akadémie vied. Bratislava: Veda, 2014.

KŘEŠŤAN, Jiří. Případ Václava Talicha. K problému národní čistoty a českého heroismu. Praha: Akropolis, 2014.

KUČERA, Martin. Dialektika poezie a života. In V tenkej koži básnika. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2004.

LETZ, Róbert. Slovensko v rokoch 1945–1948 na ceste ku komunistickej totalite. Bratislava: Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie, 1994.

- MARTÁK, Ján. S Novomeským v Matici slovenskej. In ROSENBAUM, Karol (ed.). Ladislav Novomeský 1904–1974. Martin: Matica slovenská, 1974.
- MILCOVÁ, Květa (ed.). Ilja Erenburg. Plamenné slovo pravdy. Sborník k šedesátým narodeninám. Praha: Československý spisovateľ, 1951.
- NOVOMESKÝ, Ladislav. Splátka veľkého dlhu, sv. I. Bratislava: Nadácia Vladimíra Clementisa, 1993.
- NOVOMESKÝ, Ladislav. Zväzky a záväzky. Výber zo statí a článkov (1945–1950). Bratislava: Pravda, 1972.
- Otázky žurnalistiky. Štúdie, články k problémom dejín, teórie tlače, rozhlasu a televízie, 1965. Martin: Matica slovenská, 1966.
- PETRÍK, Vladimír. Proces & tvorba. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1990.
- PÖSS, Ondrej (ed.). Slovenská akadémia vied a umení. Z dejín vied a techniky na Slovensku XVI. Bratislava: Historický ústav, 1994.
- Protokol IX. zjazdu Komunistickej strany Slovenska. Bratislava: ÚV KSS, 1950.
- RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan. Slovenské národné orgány 1943–1968. Bratislava: Slovenská archívna správa, 1973.
- ROST, Nico. Goethe. Bratislava: Dukla 1949.
- SYRNÝ, Marek. Slovenskí komunisti v rokoch 1939–1944. Náčrt dejín Komunistickej strany Slovenska v odboji a v Povstaní. Banská Bystrica: Belianum, 2013.
- ŠÁMAL, Petr. Znárodněný klasik. Jiráskovská akce jako prostředek legitimizace komunistické vlády. In NOVOTNÝ, Robert – ŠÁMAL, Petr a kol. Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. Praha – Litomyšl: Paseka, 2011.
- ŽÁRY, Štefan. Snímanie masiek. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1979.
- WINKLER, Tomáš – ELIÁŠ, Michal a kol. Matica slovenská. Dejiny a prítomnosť. Martin: Matica slovenská, 2003.
- WINKLER, Tomáš. Matica Slovenská. Vrastanie do času. Martin: Matica slovenská, 2013.

Studie a články v časopisech:

- BLAŽEK, Petr. Jen zaváté stopy. In A2, 2006, roč. 2, č. 26. Dostupné na internetu: <http://www.advojka.cz/archiv/2006/26/jen-zavate-stopy> [cit. 25. 1. 2017].
- BLAŽEK, Petr. „Ludovodemokratický honorár“. Dopisy Ladislava Novomeského Záviši Kalandrovi. In Pamäť národa, 2006, roč. 2, č. 2, s. 50–56.
- DRUG, Štefan. Hviezdoslavovská akcia a Novomeský. In Slovenská literatúra, 38, 1991, č. 2, s. 93–111.
- DRUG, Štefan. Novomeský a Matica slovenská. In Slovenské pohľady 103, 1987, č. 4, s. 49–66.
- CHARVÁT, Juraj. Spomienka na Novomeského redakciu. In Slovo 2004, roč. 6, č. 23, dostupné na internetu: <http://www.noveslovo.sk/node/23833> [cit. 25. 1. 2017].
- KUČERA, Martin. Pocta marxistovi, popravenému komunisty. Kalandrův Zvon svobody znovuobjevený. In Zrcadlení/Zrkadlenie, 2011, roč. 7, č. 3, s. 23–49.

Počet slov: 9 442

Počet znakov vrátane medzier: 66 242